

ZEVS: (dosadašnja tumačenja)

Zevs (Ζεύς) je vrhovni gospodar svih bogova u mitološkoj hijerarhiji Helena. Po Hesiodu¹ on je najmlađe dete Titanā Krona (Κρόνος) i Reje (Ψέα), rođeno u pećini na planini Idi ili Dikte, na Kritu. Homer ga opet naziva najstarijim — πατήρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε — ocem bogova i ljudi, koji zajedno sa svojom sestrom—ženom Herom (Ήρα) boravi na svetlim planinskim vrhovima Olimpa odakle šalje na Zemlju sneg, oluje i kišu². U predstavi ovog božanstva koje snagom i mudrošću vlada bogovima i ljudima može se prepoznati prastaro indoevropsko božanstvo neba i nebeske svetlosti čije ime susrećemo kod mnogih naroda: u staroindijskom obliku *dyáuḥ*, latinskom *Iuppiter* i u hetskom + *šuiš šun(i)*³.

Zbog velikog broja kasnijih interpolacija raznih funkcija drugih božanstva sa kojima se stopio, veoma je teško sagledati njegove prvobitne funkcije, koje treba tražiti najpre u ostacima primitivnih obreda, posebno žrtvovanja. Po nekim mišljenjima veoma je čudno obožavanje Zeusa Likijskog (Ζεύς Λύκειος) koje vodi poreklo još iz preistorijskog perioda i koje se produžava i traje sve do Pausanijinog vremena, a da pri tome nije izgubilo svoj mračan i primitivan oblik. Likaon⁴ koji žrtvuje svoga sina i koji je i sam pretvoren u vuka možda je samo mračna predstava ovog božanstva. Po teoriji profesora Roberta Smitha⁵ verovatno je da se ovde dolazi u dodir sa kultom plemena čiji je totem bio vuk, i da je Zevs Likijski sam bog tog plemena.

Jasno je da se ostaci paganskih verovanja i obreda veoma dobro čuvaju u kasnijim mitovima, premda izmenjenog oblika a i značenja, pa je stoga veoma važno najpre ispitati one kultove koji će ukazati na njegovu prvobitnu funkciju boga neba.

Homer prikazuje Zeusa kao božanstvo koje poseduje snagu nad svim odnosima u prirodi. Veliku starinu pokazuju i kultovi po kojima Zevs ima pod svojom direktnom upravo elemente iz fizičke sfere: kišu, vetar i grom. Όμβριος, Ναιός, Ύέτιος, Ούριος, Εὐάνεμος, Ίκμαϊός su imena kultova koja ga označavaju kao „onoga koji daje kišu i vetar“, dok ga kulturni naziv Αστραπαϊός, Βροντῶν, Κεραύνιος označava

¹ Vidi *Teogonija*, 453. stih i dalje.

² D. Srejšović, A. Cermanović-Kuzmanović: *Rečnik grčke i rimske mitologije*, Beograd 1979, str. 158, u daljem tekstu Srejšović-Cermanović: MR.

³ P. Chantraine: *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Paris 1970, str. 399, u daljem tekstu Chantraine: Dict.

⁴ Likaon (Λυκάων), sin Laotoje i trojanskog kralja Prijama, koji je Zeusu prineo novorođenče za žrtvu, koje se preobrazilo u vuka. Vidi MR, str. 235/6.

⁵ Farnell L. R.: *The Cults of the Greeks States*, Oxford 1896, str. 41, u daljem tekstu, Farnell: Cults.

kao „onoga koji baca munje“⁶. Po mitskoj tradiciji grom je oružje koje je Zevs dobio i sa kojim je porazio Krona i Titane i okovane ih bacio u Tartar. Veoma je interesantan kult Zeusa Keraunijskog u Mnetineji zbog svog primitivnog pristupa. Po njemu se Zevs ne pojavljuje samo kao božanstvo koje uzrokuje pomenute fenomene već i kao sam fenomen⁷. Dakle, tu imamo slučaj veoma primitivnog obožavanja, kada su sami fenomeni iz fizičke sfere (svetlost, tama, oluja, kiša, sneg itd.) poistovećivani sa samim božanstvom u čiju nadležnost kasnije dolaze. Takav primitivan pristup pojavljuje se i u kultu Zeusa u Olimpiji (Ζεύς Καταβάτης), gde se Zevs kao božanstvo poistovećuje sa padanjem kiše i dolaskom svetlosti, dakle sa samim fenomenima koji su u njegovoj nadležnosti⁸.

Naime Farnell⁹ smatra da je Zevs personifikacija vedrog neba. Često se Zeusu pridodaju epiteti οὐράνιος i αἰθριος kao božanstvu jasnog neba, nasuprot božanstvu mračnog i olujnog neba, sa kojim je tek sekundarno poistovećen. Problematična je i etimologija imenice οὐρανός koja se tradicionalno tumači kao „nebo“. Postoji tumačenje da je οὐρανός kao i sanskr. *Varuṇa* postalo od *o(F)ορανο-, a *Φορανός je derivat od *Φοροσ- (sanskr. *varṣá*), što bi značilo da se i u ovom slučaju Zevs pojavljuje kao „onaj koji daje kišu“¹⁰. Kako god da se protumači ovaj epitet Οὐράνιος, on Zeusa nesumnjivo dovodi u tesnu vezu sa nebom, dok ga epitet αἰθριος bliže određuje kao božanstvo vedrog neba. Takođe i kulturni naziv Όλύμπιος karakteriše ga kao božanstvo „sjajnog neba“, mada je etimologija same reči veoma sumnjiva. Epitet Όλύμπιος može se prevesti kao „svetli, sjajni“, samo ako se reč dovede u vezu s korenom *λαμπ- „svetleti, sijati“¹¹. Drugo tumačenje reči Όλυμπος dovodi se u vezu sa korenom *leup-/lup- „skidati, ljuštiti“, a početno o- može da bude prefiks sa kopulativnim značenjem koji služi za građenje reči¹². Tako ostaje da se tumačenje epiteta Όλύμπιος kao „sjajni“ mora uzeti sa izvesnom rezervom.

Idući dalje, srećemo se sa kulturnim nazivom ἀμέριος koji se kao Zeusu, tako i Ateni Egeji pridodaje u Aheji. U značenje se ovog epiteta ne može sumnjati, jer je sasvim jasno da je to eolski i dorski oblik za ημέριος, i prema tome kao kulturni naziv označavao bi božanstvo dnevne svetlosti. Isto značenje srećemo i u epitetu Παναμέριος datom Zeusu u Stratoniku, gde se on kao božanstvo dnevne svetlosti dovodi u vezu sa Hekatom, boginjom tame, dakle sa božanstvom koje ima suprotne funkcije¹³.

⁶ Farnell: *Cults*, str. 44.

⁷ Farnell: *Cults*, str. 45.

⁸ Farnell: *Cults*, str. 45.

⁹ Farnell: *Cults*, str. 42.

¹⁰ Chantraine: *Dicht.*, str. 838.

¹¹ Farnell: *Cults*, str. 43.

¹² M. Budimir, Lj. Crepajac: *Iz helenske glotologije*, Beograd 1976, str. 25, u daljem tekstu Budimir-Crepajac: IHG.

¹³ Farnell: *Cults*, str. 43.

Na taj način dolazimo do prvobitnih funkcija božanstva neba, pod čijom su upravom elementi iz fizičke sfere – svetlost, kiša, grom, vetar i oluje –, božanstva koje u suštini oličava jasno i svetlo nebo i dnevnu svetlost. Ovo primarno božanstvo neba evidentno je kod većine naroda, što ukazuje na njegovo indoevropsko poreklo.

O njegovoj starini govori i činjenica da njegovo ime susrećemo i na mikenskim tablicama. Zevsovo ime se jasno čita na aversu jedne tablice iz Pilosa označene kao Py 172 = Kn 02 i to u obliku za dativ *di-we=diwei* i u obliku za genitiv *di-wo=diwos*¹⁴. Ova tablica je prikaz žrtvenih darova jednom božanstvu, koje prinosi izvesna ličnost. Oblik dat. *di-we=diwei* susrećemo i na reversima tablica KnF=51 i Py 47=an29, dok gen. *di-wo=diwos* čitamo na tablici Kn E 842. Čitanje ovog genitiva kao Zevsovo ime nije pouzdano utvrđeno, ali se smatra da se može kao takvo prihvatiti jer u daljem tekstu čitamo *te-o-i* (θεοί), pa bi onda to stvarno moglo da bude ime božanstva a ne nekog čoveka¹⁵. Na žalost, često nije pouzdano utvrđeno da li se radi o imenu božanstva ili o vlastitom imenu neke ličnosti kojoj se bilo iz kojih razloga ukazuje počast darovima. Takav je slučaj sa pilskom Es 646 tablicom¹⁶. Na ovoj tablici sreće se oblik dat. *di-we-je-we* koji je jako sličan obliku *di-we=diwei*, ali je veoma teško taj oblik protumačiti kao derivat Zevsovog imena.

Što se tiče tumačenja samog imena *Zeús* to je jedino božanstvo za čiju se etimologiju imena može skoro pouzdano reći da je tačna. Tome najviše pridonosi starina fleksije koju je ova reč sačuvala, a isto tako i varijacija ovog imena u nekoliko jezika. Sasvim je pouzdano da je reč izvedena od indoevropskog korena **dei/di(i)* „sijati, blistati, svetleti“ i sufiksa koji se javlja u dve baze **ēu/u*. Nominativ *Zeús* od **diēu-s* u staroindijskom daje *dyáuh* a u latinskom **deivos*¹⁷. Indoevropski koren vok. **diēu pater*: u latinskom je početno **di-* dalo *i-*, a diftong *ēu-* prelazi najpre u *ou-* a zatim u dugo *ū-*. Do promene baze dolazi u kosim padežima tako što se u gen. *Δίως* < **Δι(Ϝ)-ός* (staroindijski *div-áh*) dat. **Δί* < **Δι(Ϝ)-ί* (mikenski *di-we=diwei*, staroindijski *divé* i *diví*), javlja nulta baza i u korenu reči kao i u sufiksu¹⁸. Za akuzativ *Δία* smatra se da je možda nastao analogijom prema genitivu i dativu od **div-m*, kao i staroindijsko *div-am*.

Pored ove fleksije postoji i ona koja je izvedena od Homerovog oblika za akuzativ *Zēv* < **diēu-m*, gde je u korenskom delu nulta baza a u sufiksu normalna baza, koja se kasnije skraćuje tako da pravilno dobijamo oblik *Zēv* < **Zēv-m* (staroindijski *dyám*, latinski *diem*). *Zēv-* je kasnije shvaćeno kao osnova, te mu je pridodato

dat i sekundarni nastavak za akuzativ *-m* iz konsonantske fleksije. Od ove sekundarne osnove dobili smo oblike za gen. *Zēvós*, dat. *Zēví*, pa čak i oblik za nominativ *Zēs*¹⁹.

Dakle, u skladu sa funkcijama ovog božanstva koje je primarno i bilo poistovećivano sa dolaskom svetlosti i samim nebom, dato mu je ime „onaj koji blista, sija, svetli“, i ne postoji nikakve indikacije koje bi ukazale na sumnjivost ovog tumačenja.

Ljiljana Vulović

¹⁴ M. Ventris, J. Chadwick: *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge 1973, str. 287, u daljem tekstu *Documents*.

¹⁵ *Documents*, str. 311.

¹⁶ *Documents*, str. 279. Ovu grupu tzv. Es tablica čine one mikenske tablice na kojima se sreće ideogram $\#$ za žito.

¹⁷ Chantraine: *Dict.*, str. 399.

¹⁸ Chantraine: *Dict.*, str. 399.

¹⁹ M. Budimir, Lj. Crepajac: *CTOIXEIA EMHNIKA, Osnovi grčke glotologije*, Beograd 1979, str. 71.